

PÕHJALIK UURIMUS LÄÄNE-EESTI LINNADE IMPORTKERAAMIKAST

Jaan Tamm

Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS, Narva mnt 4, 10117 Tallinn, Eesti; hjtamm@box.ee

Erki Russow. Importkeraamika Lääne-Eesti linnades 13.–17. sajandil. Tallinn, 2006. 292 lk.

Eestis ja ka teistes Euroopa linnades läbiviidavate arheoloogiliste kaevamiste kõige suurema leiurühma moodustab vaieldamatult keraamika, mille hulgas esindab üsnagi suur osa sissetoodud ehk importkeraamikat. Sama tendentsi võib täheldada ka teiste keskaegsete ja varauusaegsete keskuste (linnused ja kloostrid) osas. Kõnealuse keraamika teaduslik uurimine on Eesti arheoloogide ja tarbekunsti-ajaloolaste hulgas olnud senini võrdlemisi tagasihoidlik. Põhjuseks on seesuguse materjali tohutu hulk ja paiknemine Eesti erinevate linna- ning maakonnamuuseumide ja teiste uurimisasutuste fondides. Kuigi esimene Vana-Liivimaalt (sealhulgas ka Eestist) leitud keraamika ülevaade ilmus saksa uurija Konrad Straussi sulest juba 1969. aastal (Strauss 1969), tugines see suures osas siiski kuni 1940. aastani siinsetesse muuseumidesse talletatud materjalile. Iseseisvaid kaevamisi viis ta 1942. aastal läbi vaid Narvas. Hilisemate Eesti keskaegsete keskuste vastava massilise leiuainesega tutvumiseks puudus tal aga nõukogude võimu perioodil igasugune võimalus. Kuigi sellest on koostatud üksikuid lokaalseid ülevaateartikleid või alapeatükke suuremates kaevamisülevaadetes (Aus 1992; Tamm 1978; 1990; 2002; Trummal 1964; 1970; Tvauri 2000a; 2000b; 2004; 2005) ja kirjutatud mõned ülikooli lõputöödki, ei ole eraldi süvauuringuid ajaloolise aja keraamika kohta Eestis senini läbi viidud.

Seda lünka on asunudki täitma Erki Russow oma monograafilise trükisena vormistatud doktori-tööga. Töö pikkuseks on 232 lehekülge, sisaldades ka 94 joonistena või fotodena lisatud illustreerimistena. Seda täiendavad 20 lehekülje pikkune ingliskeelne kokkuvõte ja kolm tabelite ning tahvli-tena vormistatud lisa.

Russowi uurimus on suures plaanis liigendatud kaheks. Sellest esimene osa tutvustab käsi- raamatuvormis kesk- ja varauusaegsel Lääne-Eestis kasutatud importkeraamika päritolu piirkondi ning pottsepakeskusi koos sealsete toodete täpsema tehnoloogilise ja tüpoloogilise kirjeldusega. Seejuures on aluseks võetud geograafiline, mitte tehnoloogiline printsiip. Töö muudab eriti tugevaks ja algupäraseks tuginemine aastatel 1996–2005 Russowi poolt sooritatud uurimisreisidel pottsepa- piirkondades (Saksimaal, Alam-Saksis, Skandinaavias jm) kogutud andmetele, mis sisaldavad ka mitmete kesk- ja varauusaegsete keraamika võrdluskogude (Lübeck, Göttingen, Ribe jt) originaal- materjali.

Töö teise ja Eesti vastava uurimisvaldkonna seisukohalt üliolulise osa moodustab aga Lääne-Eesti linnaliste keskuste nn keraamiliste profiilide tutvustus. Siin on autor iga käsitletava keskuse keraamika vaatlemisel aluseks võtnud kronoloogilise printsiibi, alustades kirjeldamist 13. sajandist ja lõpetades 17. sajandiga. Tulenevalt linnade leiuainesest on daatumid kokkuleppelised, kuna suletud leiukomplekside ja dendrokronoloogia, müntide või ajalooliste daatumitega täpselt dateeritud kontekstide puudumisel on esitatud dateeringud “sekundaarsed”. Selle osa juurde kuulub ka Lääne-Eesti linnade importkeraamika üldistamine, mille eesmärgiks on Russow seadnud linnadest leitud keraamikaprofiilide erinevuste tagamaade selgitamise. Seesuguse lähenemise eeliseks on lugejale pakutav valikuvõimalus monograafiast info hankimisel: kas eseme vanuse ja päritolu määramine, linna keraamikaleidude kirjeldus või keraamikaimpordi aspektid. Samas on töö ka ülimalt ülevaatlik selleski osas, mis käsitleb kaupmeeste, käsitöölise, vaimulike, sõdalaste ja paljude teiste ühiskonnakihtide poolt kasutatud keraamika valikut Hansa Liidu “sisemerel”, milleks Läänemeri väieldamatult vaadeldavatel sajanditel oli.

Tulenevalt keraamika klassifitseerimisel tekkivatest vasturääkivustest on autor valinud aluseks Lääne-Euroopas kasutatavad rühmitamise meetodid, mis tuginevad nii tehnoloogiliste kui ka tüpoloogiliste iseärasuste eristamisele. Peamisteks liigitamise tunnusteks on võetud katkete murde- ja pealispinnastruktuuri ülesehitus ning värvus ja tugevus, samas on need arusaamatuste vältimiseks jagatud mitme astme vahel. Keraamikarühmade nimetuste ja muude terminite puhul on rakendatud rahvusvaheliselt üldtunnustatud mõisteid ning rühmade nimetamisel asub esikohal pottsepakeskuse nimi.

Töö põhiväärtuseks tuleb kahtlemata pidada ülevaadet Lääne-Euroopa pottsepapiirkondadest, millest senistele erialakirjanduses tuntud Reini-Maasi ja Werra-Weseri jõgikondadele, Põhja-Saksamaa ning Lõuna-Skandinaavia piirkondadele lisanduvad Kesk-Euroopa (Saksi- ja Böömimaa), Madalmaade, Vahemere ja Prantsusmaa regioon. Kuigi Eesti keskaegset materjali käsitlevas erialakirjanduses on varemgi uuritud Venemaalt lähtunud mõjutusi või lausa vaadeldud sealt imporditud keraamikat (nt Andres Tvauri vastavasisulised uuringud), on Russowi ekskursis sellesse valdkonda – tulenevalt materjali nappusest uurimisel piirkonnas (Lääne-Eesti linnad) – põgus. Vene mõjud on seni leidnud tõestamist vaid Liivi sõja aegses venelaste administratiivkeskuses Pärnus.

Töö seisukohalt mõneti kunstlikuks, kuid Eesti ajalooteaduse laiemas kontekstis siiski ülivajalikuks osutub ka Kaarma pastoraadi ekskursis (lk 195–198), millega nii ajalisel kui geograafilisel positsioneeritakse väga täpselt sealne 1993. aastal Tõnu Sepa juhitud kaevamistelt saadud keraamika. Sellised määrangud aitavad igati kaasa arheoloogilistel kaevamistel saadud leiuainese (Sepp 1995) väärtõlgenduste – tulemusi liialt meelevaldselt interpreteerivate kunstiajaloolaste või teiste teadlaste omade (nt Markus jt 2003) – korrigeerimisele.

Monograafia lõpupeatükk (sisuliselt III osa) “Keraamikakaubandus ning keraamika tarvitamise eripärad ajas ja ruumis” annab varasemate osade materjalile tuginedes ülevaate keraamikakaubanduse ajenditest ja viisidest ning muutustest importnõude kasutamistraditsioonis, millega ühtlasi tõmmatakse sujuvalt kokku eestimaalaste poolt aastasadu kasutatud ja hansaareali lahutamatuks tunnuks olnud importkeraamika probleemistik.

Russowi monograafia on suurepärase ja äärmiselt vajalik töö Eesti keskaegse materiaalse kultuuri ühe kitsama, kuid samas arheoloogilistel kaevamistel kõige massilisemalt esineva valdkonna – keraamikatoodangu – kohta. Samas tõestab Russowi poolt läbi viidud Lääne-Eesti linnaliste keskuste tarbeesemete uurimine, et “meil ei ole võimalik kõneleda ühesugusest arengumudelist. Kindlasti on kõigil siinsetel asumatel põhilised hansakultuuri areaalile omased tunnused, kuid sõltuvalt majanduslikust, poliitilisest ja geograafilisest asendist erines iga konkreetse keskuse pale. Loodetavasti õnnestub meil tulevikus nii kirjalike, ehituslike kui ka arheoloogiliste allikate ühendamisel mineviku Lääne-Eesti linnakodaniku argipäevaiseärasusi varasemast paremini rekonstrueerida” (lk 210).

Kirjandus

- Aus, T.** 1992. Tallinna keskaegsed savinõud. Uurimus savinõude süstematiseerimisest Harju tänava äärest saadud nõuleidude põhjal. – *Stilus*, 3, 5–46.
- Markus, K. jt.** 2003. Kaarma kirik. Tallinn, 20–28.
- Sepp, T.** 1995. Investigations at Kaarma parsonage. – *TATÜ*, 44: 4, 459–466.
- Strauss, K.** 1969. Die Geschichte der Töpferzunft vom Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland. Basel.
- Tamm, J.** 1978. Tallinna vanemast keraamikast. – *Ehitus ja Arhitektuur*, 2, 41–48.
- Tamm, J.** 1990. Ühest kunstipärase keraamika liigist Tallinna arheoloogilises leiuaaineses. – *Kunstist Eestis läbi aegade. Uurimusi ja artikleid. Toim T. Viirand. Kunst*, Tallinn, 212–225.
- Tamm, J.** 2002. Eesti keskaegsed kloostrid. Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS, Tallinn, 80–89.
- Trummal, V.** 1964. Arheoloogilised kaevamised Tartu linnusel. Eesti NSV ajaloo küsimusi, III. (Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 161.) Tartu Riikliku Ülikooli Kirjastus, Tartu, 36–54.
- Trummal, V.** 1970. Arheoloogilised kaevamised Tartu vanalinna territooriumil. – Eesti NSV ajaloo küsimusi, VI. (Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 258.) Tartu Riikliku Ülikooli Kirjastus, Tartu, 15–22.
- Tvauri, A.** 2000a. Pihkva pottsepad Viljandis ja Tartus 13. sajandil. – *EAA*, 4: 1, 21–30.
- Tvauri, A.** 2000b. Loode-Vene päritolu slaavi keraamika Eestis 11.–16. sajandil. – *EAA*, 4: 2, 91–119.
- Tvauri, A.** 2004. Liivi sõja aegne Vene keraamika Eesti linnustes ja linnades. Linnusest ja linnast. Uurimusi Vilma Trummali auks. (MT, 14.) Tartu, 395–419.
- Tvauri, A.** 2005. Eesti hilisrauaaegsed savinõud (11. sajandist 13. sajandi keskpaigani). (MT, 16.) Tartu.